

A tűzoltóidentitás pszichoszociális fejlődésmélete Erikson nyomán

A tűzoltóidentitás fejlődése pszichoszociális szakaszokra bontható egy pszichológiában ismert fejlődés elmélet nyomán. A felszereléstől a nyugdíjazásig tart, a szakaszok sajátossága a mindegyikben sorsfordító mérföldkőként megjelenő identitáskrízis, amely sikeres megoldásával pozitív kimenetel, sikertelen megoldásával negatív kimenetel várható.

Kulcsszavak: tűzoltóság, pszichoszociális fejlődésmélet, identitás, tűzoltóidentitás, krízis.

AZ ERIKSONI ELMÉLETI ALAPOK

Erik H. Erikson pszichoszociális fejlődésmélete szolgáltatta az alapot a tűzoltóidentitás pszichoszociális fejlődésméletének kialakításához. Mint ahogy az eredeti elméletben, a tűzoltók tekintetében is elmondható, hogy a fejlődés epigenetikus, tehát fokozatos és szakaszos, állandó folyamat, amely szakaszokra sajátosan jellemző krízisek sikeres vagy sikertelen megoldásától függ a szakasz pozitív vagy negatív kimenetele [1].

	eriksoni fejlődésmélet	tűzoltóidentitás fejlődésmélet
szakaszos	igen	igen
szakaszok száma	8+1	6
epigenetikus	igen	igen
időtartam	születéstől halálig	felszereléstől nyugdíjig
krízisek	igen	igen

1. ábra: Eriksoni és tűzoltóidentitás fejlődésméletek hasonlóságai

Erikson a freudi pszichoanalitikus elmélet fejlődési szakaszait veszi alapul, azonban kiterjeszti a fejlődésméletet a halálig, s nem zárja le a serdülőkornál. A másik nagy újítása az, hogy nem az ösztönök köré szerkeszti a szakaszokat, hanem a központi szerepet az élet során megtapasztalt személyiségformáló környezeti és szociális jelenségek kapják [2]. Harmadik eltérés a szakaszok során jelentkező identitáskrízisek megjelenése. Minden életszakasz sajátos jellemzője az enyhébb vagy súlyosabb fokú, megoldásra váró krízis, amely mérföldkő az egyén életében, változást, új irányt jelez. Ezekre a krízisekre nincs előzetes megoldási séma, az előző szakaszok sikeresen vagy sikertelenül megoldott krízisei nem készítik fel az egyént a hatékony megküzdésre. A krízis nem válság, hanem megoldandó probléma-, döntési helyzet [3].

A krízis sikeres megoldása új tudást, tapasztalatot eredményez, a pozitív kimenetel az identitás újabb lépcsője, a fejlődés magasabb szintje. Ennek értelmében az identitás jelentős energiabefektetéssel járó pszichikus teljesítmény, amely az életszakaszok kríziseinek sikeres megoldásai által fejlődik .

Minden szakaszra jellemzők a következők:

- testi fejlődéshez kötöttek,
- saját identitáskrízis tartozik hozzájuk,
- a krízis sikertelen megoldása fixációhoz vagy regresszióhoz vezet [4].

Csecsemőkor 0-2 év: Bizalom a bizalmatlansággal szemben

A csecsemő első hónapjai során a mindennapi rutinnak köszönhetően a csecsemő hozzászokik a rendhez és a bejósolhatósághoz, így egyre hosszabb időszakokra is képes az édesanyja nélkül lenni, mert bizonyosságot érez afelől, hogy az édesanyja vissza fog térni, s a látóteréből való kikerülés nem végleges. A csecsemő így tanul meg bízni az édesanyjában, majd kiterjesztve másokban is. Ehhez a bizalomhoz társul a szeretet, az optimizmus és a remény megalapozása. Negatív kimenetel esetén bizalmatlanság alakul ki a csecsemőben, amelyhez feleslegesség érzés, depresszió társul.

Kisgyermekkor 2-3 év: Autonómia a szégyennel szemben

Az autonómiaigény megjelenésével a gyermek saját akaratát próbálgatja. Saját testi folyamatai felett egyre inkább kontrollt bír tartani, aminek köszönhetően a környező világ egyéb dolgait is ellenőrzése alá próbálja vonni. A szakaszban a saját akaraterő gyakorlása és a szülői fegyelmezés elfogadása jellemző. Pozitív kimenetel esetén a gyermek képessé válik elfogadni a szükségességet, céljait képes megfogalmazni, gyakorolja a döntés szabadságát. Negatív kimenetel esetén az énhatékonyság érzése sérül, amelynek köszönhetően szégyen és kétely érzése alakul ki.

Óvodáskor 3-5 év: Kezdeményezés a büntudattal szemben

A gyermek új dolgokra vállalkozik, kedve támad felfedezni és mindent kipróbálni, nyitottá válik az újdonság irányában. Ez a kezdeményezés, a függetlenség, a hatalom gyakorlásának, a felelősségérzet kialakulásának időszaka. Túlzott önérvényesítés esetén büntetés és büntudat jelentkezik.

Kisiskoláskor 6-11 év: Teljesítmény a kisebbséggel szemben

A gyermeknek hozzá kell szoknia az iskolai teljesítményigényhez, így fejlődik ki a hatékonysága, szorgalma, önfegyelme, figyelemfókusz, kitartása, a szabályok betartásának képessége. Negatív kimenetel esetén, amikor a gyermek nem képes teljesíteni a feladatait, kisebbségi érzés fejlődik [5].

Serdülőkor 12-20 év: Identitás a szerepkonfúzióval szemben

A gyermeki élet és a felnőttkor határán a legfontosabb döntések időszaka ez. A szülői háztól való ambivalens elszakadásban a saját identitás, énonozosság tudat megszületése segít. Olyan szerepekben próbál döntésre jutni, mint a nemi hovatartozás, pályaválasztás, vallási, vagy ideológiai értékek. Pozitív kimenetel esetén integrált és tudatos éni-entitás alakul ki. Ellenkező esetben szerepzavar, útkeresés, hűtlenség, ürességérzés, magány jellemző.

Fiatal felnőttkor 21-40 év: Intimitás az izolációval szemben

A fiatal felnőttkor sajátossága az intimitás megtalálása baráti és párkapcsolati kapcsolatokban. A jól működő intimitás én-vesztés nélküli odaadás, amelyre a családalapítás építhető. Negatív kimenetel esetén sebezhetőség, kiszolgáltatottság, elszigetelődés veszélye áll fenn.

Felnőttkor 41-60 év: Alkotóképesség a stagnálással szemben

Az alkotóképesség a következő generáció segítésében és felnevelésében ölt testet. Tágabb értelemben teremtés, gondoskodás, törődés, a fontosnak ítélt tudás átörökítése. Pozitív kimenetel esetén sikeres karrier, harmonikus családi élet jellemző. Negatív kimenetel esetén stagnálás, céltalanság, életuntság alakul ki.

Idős felnőttkor 61 év felett: Integritás a kétségbeeséssel szemben

A szakasz számvetés az élet addigi döntéseivel, sikereivel, kudarcaival, feladat az élet értelmének megfogalmazása, leltárkészítés. A változással szemben jelentőséget kap a megőrzés. Negatív kimenetel esetén kétségbeesés, halálfélelem jelentkezik.

TŰZOLTÓIDENTITÁS FEJLŐDÉSI ELMÉLET

A tűzoltóidentitás fejlődéselméletében az eriksoni elméletre támaszkodva megállapítottuk, hogy a fejlődés epigenetikus, tehát minden tűzoltó számára adott, fokozatos és szakaszos. A szakaszok mindegyikre identitáskrízis megoldására sarkallja a tűzoltót, amelynek sikeres vagy sikertelen megoldásától függően alakul a személyiség. A fejlődés a felszereléstől a nyugdíjazásig tart.

Az identitáskrízis sorsdöntő mérőföldkő vagy fordulópont a tűzoltóvá válás folyamán, amely negatív kimenetel esetén sérülékenység forrása, pozitív kimenetel esetén fejlődési lehetőségek forrása. Ezek a fordulópontok enyhébb vagy súlyosabb krízisek formájában jelentkeznek, s új irányok, fejlődési állomások jövetelét jelzik [6].

A krízisek megoldásában nem segítenek előzetes megoldási sémák, mivel újdonságuknál fogva újszerű, eddigi tapasztalatban nem szereplő megoldási mechanizmust igényelnek. Pozitív kimenetel esetében az identitás fejlődik, emiatt tartja Erikson nagy energiaigényű, pszichikus teljesítménynek a krízisek megoldását. Negatív kimenetel esetében a személyiségben fixáció vagy regresszió alakul ki [7].

A tűzoltóidentitás fejlődéselmélete hat szakaszból áll a felszereléstől kezdve a nyugdíjig. A szakaszok a szolgálati évek száma szerint követik egymást. Jellemzőjük a megoldásra váró identitáskrizis, amelynek pozitív kimenetele esetén fejlődik a személyiség, növekszik az énhatékonyság érzése, negatív kimenetelekor stagnál a személyiségfejlődés, csökken a magabiztosság.

korszak	szolgálati évek	krízis	pozitív kimenet	negatív kimenet
jelentkező	-	felvételi, bekerülés	elzántság, lelkesedés	a tűzoltói hivatásra munkavégzésre való lehetőség elvesztése, elégedetlenség, meg nem feleltetés érzés
próbaidős	0-1	benmaradás, megfelelés	erős motiváció élmények és képességek el sajátítására, megféleltetés-érzés, „helyemen vagyok” érzés	képtelen alkalmazkodás, csoportválás, laktanyaváltás, hivatásváltás
újonc	1-5	tűzoltószocializáció	teljes értékű taggá válás, normák és szokások el sajátítása, adekvát használata, majd továbbadása, mentoráltság, tűzoltóértékek internalizációja	normáknak és szokásoknak nem adekvát viselkedés, peremhelyzet, befelé fordulás
tapasztalt	5-10	aktív tűzoltói munka	szakmai magabiztosság, az élmények helyes ventilációja, hatékonyságérzés, pozitív énkép, kiteljesedés	álmok, célok elvesztése, korai leeresztés, addikcióra hajlamosító események, elűzés
öreg	10 felett	telítődés	a tudás fiataloknak való átadása, mentorálás, "bölsz öreg" szerepkör	kiégés, érdeklődés-csökkenés, általános rossz kedv, érzékenység, laktanyai konfliktusok, otthoni konfliktusok
nyugdíjas	-	csoporthelyesség	hobbival, családdal való törődés, régi kapcsolatok ápolása, oktatás, élmények rendszerezése, megbékélés	pszichoszomatikus betegségek, megkeseredés, beszűkülés, motivációhiány

2. ábra: Tűzoltóidentitás fejlődéselmélete Erikson nyomán

Jelentkező felszerelés előtt:

Lelkesedés a meg nem feleltetés érzéssel szemben

Krizis: felvételi, bekerülés

A jelentkező voltaképpen nem tűzoltó, csak a szándék van meg benne a hivatás iránt. A szakasz feladata a szomatikus és pszichikus felvételi feladatok abszolválásán keresztül a szervezetbe való bekerülés. Ebben a szakaszban születik meg az egyénben a valóságtól egyelőre még távol álló vágykép a tűzoltói hivatásról, a tűzoltóvá válásról, az egyenruha büszke viseléséről.

Az elhivatott jelentkezők filmbeli élmények és már szolgálatot teljesítő tűzoltók elmondásai alapján képet formálnak arról, milyen lehet tűzoltóként dolgozni, miben illeszkednek ők ebbe a szervezetbe, várhatóan milyen előnyöket és nehézségeket hoz majd számukra ez a munka, amely egyben életforma is. Ebben az időszakban még kevésbé tudják realisztikusan elképzelni a rájuk váró feladatokat.

Pozitív kimenetel esetén lelkesedéssel és elzántsággal vágnak bele az új munka és életforma kínálta elvárásokba és feladatokba. Negatív kimenetel esetén elégedetlenség, meg nem feleltetés érzés, alkalmatlanság érzés, düh, keserűség jelentkeznek. A jelentkező időszakosan elveszti a tűzoltói hivatásra és életformára való lehetőségét.

Próbaidős 0-1 szolgálati év:

Megfeleltség érzés a „nem vagyok helyemen” érzéssel szemben

Krízis: bennmaradás, megfelelés

A próbaidős tűzoltó nagymértékben különböző attitűdrendszert és viselkedésrepertoárt mutat, mint a véglegesítés után. Ebben az időszakban a kezdő tűzoltó óvatos és elővigyázatos, hiszen a próbaidő 12 hónapja során bármikor, indoklás nélkül leszerelhető.

A szakasz krízise a csoportba, a tűzoltói rendszerbe való sikeres bennmaradás, megfelelés és elvegyülés. A próbaidős tűzoltó feladat a szakmai és nem szakmai tudás elsajátítása és gyakorlása, a lehető legtöbb tapasztalatszerzés ahhoz, hogy az egy év leteltével az indoklás nélküli leszereléstől való bizonytalanság megszűnésével már teljes egészében a tűzoltószocializációra fókuszálhasson.

Ebben az időszakban derül ki számára és a vele együtt szolgálatot teljesítő többi tűzoltó számára is, hogy a sikeres felvételi ellenére vajon valóban alkalmas-e erre a hivatásra. Az egy éves próbaidőszak közel száz 24 órás szolgálati nap elegendő idő arra, hogy kiderüljön, évekig bírni fogja-e ezt a tűzoltói munkával járó extrém megterhelést. A szolgálati napok hosszúak, így folyamatos magas szintű megfelelést kell mutatnia a próbaidősnek a bennmaradáshoz, nem elegendő a felvételin mutatott pillanatnyi jó teljesítmény.

Pozitív kimenetel esetén a próbaidősben erős motiváció alakul ki a tűzoltó élmények és képességek elsajátítására, valamint el is kezdi elsajátítani ezeket. Erős megfelelés érzés és „helyemen vagyok érzés” tapasztalható. Negatív kimenetel esetén alkalmazkodási problémák következtében csoportváltás, laktanyaváltás, végső soron leszerelés fordul elő.

Újonc 1-5 szolgálati év:

Teljes értékű taggá válás a peremhelyzetre sodródással szemben

Krízis: tűzoltószocializáció

Az újonc attitűdjében és viselkedésében a kinevezés napjától fogva leveti azokat az óvatos, elővigyázatos jelleget, amelyek a próbaidő egy éve alatt jellemezték. Megkezdődhet az tűzoltóidentitás alakulása a leszerelés lehetőségének mindennapos fenyegetettsége nélkül¹.

A tűzoltóvá válás során az újonc elsajátítja mindazokat a szakmai és nem szakmai képességeket és tudást, amely egy tapasztalt tűzoltó repertoárjában megtalálható. Ez a tudás és tapasztalat tartalmazza a tűzoltás és műszaki mentés során használt forgatókönyvek ismeretét, a tűzoltási és műszaki mentési szabályzatot, valamint az erre épülő gyakorlati szerelési ismereteket, ezen kívül a tűzoltókultúrába való illeszkedés normarendszerét, szokásait, rítusait. Ezeket a keretrendszereket megismeri az újonc, majd alkalmazkodik hozzájuk, beleilleszkedik a rendszerbe, majd elkezdni továbbadni tudását, a tűzoltótársadalom hatékony és megbecsült tagjává válik.

Ez az időszak alkalmas tűzoltói és civil tanulmányok folytatására, továbbképzésekre, valamint különböző tűzoltói versenyeken, sporteseményeken, gyakorlatokon való megmérettetésre, bizonyításra.

---

¹ A tűzoltó bármikor leszerelhető az évek folyamán, azonban a próbaidő elteltével ehhez nyomós erkölcsi, mulasztási, hibázási indoklás szükséges.

Pozitív kimenetel esetén tapasztalt tűzoltóktól, mentoroktól tanul, a szakmai és nem szakmai tudást megszerzi, s adekvát módon alkalmazza, tisztában van a laktanyai szokásokkal és rítusokkal, amikhez alkalmazkodik, a tűzoltó értékeket internalizálja, mindezek által teljes értékű tűzoltóvá válik. Negatív kimenetel esetén peremhelyzetre sodródik, beszűkül, befelé fordul, mert a szakmai és nem szakmai tudást képtelen elsajátítani, azt adekvát módon használni, ahhoz alkalmazkodni.

Tapasztalt 5-10 szolgálati év:

Énhatékonyság érzés az elfásulással szemben

Krízis: aktív tűzoltói munka

A tapasztalt tűzoltó ereje teljében, karrierje csúcán, sikereinek kiteljesedésének középpontjában áll. Krízise az aktív tűzoltói munka problémahelyzeteiben keresendő, döntéseit meglévő ismereteire, tapasztalataira hagyatkozva hozza meg. Céljait részben elérte, vagy közel jár a megvalósításukhoz, karrierívének felfelé tartó szakaszában van. Már rendelkezik megfelelő mennyiségű szakmai és nem szakmai tudással, tapasztalattal ahhoz, hogy eléggé magabiztos tűzoltó legyen, akár mentoráljon másokat, azonban még nem annyira fásult és kiégett ahhoz, hogy ezt ne tegye kellő lelkesedéssel és kreativitással.

Ez az időszak alkalmas arra, hogy az eddig elért tűzoltói eredmények mellé még tovább bizonyítson a tűzoltó. Már nem a fiatal ész nélküli lendülettel, azonban még nem is a nyugdíjra váró, lelassult tempóval. Ezekben az években válik elérhetővé egy-egy több felelősséggel és anyagi javadalmazással járó magasabb rendfokozat vagy magasabb beosztás.

A tapasztalt tűzoltók azok, akik a vonulós állományban vezető szerepet látnak el, ilyenek a szolgálatparancsnokok és helyetteseik, a szerparancsnokok vagy a tűzoltásvezető jobb kezei, az „első egyesek”.

Pozitív kimenetel esetén szakmai magabiztosság, pozitív énkép, énhatékonyság megélése jellemző, valamint a tűzoltói hivatással járó élmények megfelelő ventilációjának gyakorlata. Negatív kimenetel esetén az álmok, célok elhalványulása, elvesztése, elfásulás, különböző élvezeti szerekhez vagy szokásokhoz való káros addikció, valamint korai leszerelés figyelhető meg.

Öreg 10 szolgálati év felett:

Kiteljesedés a kiegészéssel szemben

Krízis: telítődés

Tíz szolgálati éven túl a tűzoltók szomatikusan és pszichikusan egyaránt kifáradnak, élményekkel, tapasztalatokkal telítődnek. A munkában lassabbá és megfontoltabbakká válnak, a gyakorlati jellegű megterhelésből a kevesebb mozgással járó, vagy elméleti megterhelést igénylő beosztásokba váltanak. A tűzoltói hivatás több mint egy évtizedes megterhelése tetet ölt és tetten érhető a szervezetüket és lelküket ért rongálásban.

Átadják helyüket és tudásukat az újonnan érkezőknek, s olyan beosztásokban érvényesítik tapasztalataikat, amikben értékesek maradnak a szervezet számára.

Várják a nyugdíjazás időpontját, mert már kevesebb van hátra, mint amit a tűzoltóságon ledolgoztak. A tűzoltói évek vége karnyújtás-közelségbe kerül.

Pozitív kimenetel esetén felveszik a „bölc s öreg” szerepkört, az aktív beosztásokba kerülő fiatalabb nemzedéket tanítják, mentorálják, segítik tapasztalataikkal. Negatív kimenetel esetén érdeklődés-csökkenés, általános rosszkedv figyelhető meg, s mindezek együtt kiégéshez vezetnek. Ezt az állapotot laktanyai és otthoni konfliktushalmazódás kíséri.

Nyugdíjas 1-5 szolgálati év: Megbékélés a megkeseredéssel szemben

Krízis: csoportnélküliség

A nyugdíjas tűzoltó kikerül a 24/48 órás körforgásból, a készenlét állandó felfokozottságából, nem éli már át a riasztás alarmreakcióját, a vonulás adrenalintermelését, sem a beavatkozás hatékonyságélményét. Mindezek a hiányok hirtelen, egyik napról a másikra jelentkeznek a nyugdíjba menetel napja után. Ez még akkor is nagyon gyors és óriási mértékű, szinten feldolgozhatatlan változás a tűzoltó életében, ha az utolsó években már nagyon várta a pihenés éveit. Ez a változás jobban megterheli a tűzoltót és komolyabb stressztüneteket okoz, mint maga a tűzoltói hivatás az összes stresszforrásával együtt.

A nyugdíjas tűzoltó ahelyett, hogy átelné a megérdemelt nyugalom érzését, azt, hogy végre lehetne ideje és energiája minden másra a munkán kívül, inkább feleslegesnek és magányosnak érzi magát, aki elvesztette az életének értelmét, hiszen hirtelen nemcsak a hivatása szűnt meg, amely során emberéleteket mentett, hanem elveszítette a bajtársiasság, a csoportkohézió védőhálóját is, megélte, hogy a tűzoltóság, s a többi tűzoltó élete nélküle is megy tovább. Ezt pozitív esetben jól fel tudja dolgozni, negatív kimenetel esetén azonban motivációhiány, általános érdeklődésvesztés, beszűkülés, pszichoszomatikus megbetegedések jelennek meg, amik megkeseredéshez, krónikus fájdalmakhoz, végső esetben korai halálhoz vezetnek. Pozitív kimenetel esetén a nyugdíjas tűzoltó örömet talál a hobbival, a családdal töltött időtöltésben, ápolja régi kapcsolatait, szélesebb tűzoltói körben továbbadja tudását, tapasztalatát, részt vesz a következő tűzoltónemzedék oktatásában, élményeit rendszerezi, továbbörökítésre alkalmas állapotba hozza, helyzetével megbékél.

Felhasznált irodalom

- [1] Pataki F.: Élettörténet és identitás. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- [2] Révész Gy.: Személyiség, társadalom, kultúra – a pszichoszociális fejlődés erikson-i koncepciója. In: Gyöngyösiné Kiss E. – Oláh A. (szerk.): Vázlatok a személyiségről. A személyiséglélektan alapvető irányzatainak tükrében. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2007. 224 -243.
- [3] Erikson, E.H.: A fiatal Luther és más írások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.
- [4] Erikson, E.H.: The Life Cycle Completed. W.W. Norton, New York, 1998.
- [5] Erikson, E.H.: Gyermekkor és társadalom. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- [6] Carver, C .S.; Scheier, M. F.: Személyiségpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- [7] Csepeli Gy.: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Ruzsa Dóra

ZMNE KMDI ruzsadora@gmail.com